

ARQUITECTURA DE PROJECCIÓ ACADÈMICA: L'ESGLÉSIA DE SANT JOAN BAPTISTA DEL CATLLAR

Anna Isabel Serra

1. INTRODUCCIÓ

L'església de Sant Joan Baptista del Catllar és un edifici que es va construir a finals del segle XVIII amb l'estètica del traspàs de l'art barroc a l'acadèmic, tot just en una època de transició de la qual les esglésies en són una bona mostra. En el dibuix de la mateixa hi van participar molts mestres de cases, arquitectes i acadèmics de l'arxidiòcesi tarragonina i d'altres forasters, dos dels quals eren prestigiosos i reconeguts arquitectes a l'arxidiòcesi. La seva construcció topà amb un problema generalitzat en aquells moments a tota la península: calia que els plànols de l'obra els supervisés un organisme adequat i «legal» en aquest cas, la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid. La resposta de l'entitat implicava, sovint, tornar a dibuixar els plànols que ja es tenien o refer-los quasi totalment, paralitzar les obres, sovint iniciades sense els corresponents permisos, fins a una data indeterminada, fins que no arribessin de Madrid els plànols revisats i, a més, crear cert rebombori entre els habitants de viles i ciutats que difícilment volien normes i criteris imposats per institucions que no coneixien i els resultaven massa llunyanes i incomprensibles. A banda, el poble tenia un gust artístic determinat, assimilat al llarg de moltes dècades, gust que no trobava correcte variar-lo ni aplicar un estil desconegut i molt més sever com és l'acadèmic.

En el present article es veuran, breument i de manera molt resumida, algunes de les aturades que va patir l'obra, exposades segons el que relaten certs documents que fan referència a l'església. I també es valoraran les revisions que va dictaminar l'Academia per aixecar el temple del Catllar. Val a dir que les aturades eren fictícies en moltes ocasions, si es podia es donava el vistiplau verbal a les autoritats encara que la realitat distava del que deien els documents. Les necessitats dels pobles parlaven un altre llenguatge i necessitaven d'una altra pràctica més popular i planera.

2. EVOLUCIÓ DE L'OBRA I GESTIÓ ECONÒMICA

Les normatives estètiques que regulaven el traspàs de l'art barroc cap al classicista implantades a les darreres dècades del segle XVIII feien aturar moltes fàbriques d'aquelles dates. La construcció de l'església de Sant Joan Baptista del Catllar l'havia contractat el 1776 el mestre de cases Josep Carafí.¹ Deu anys després el temple encara no estava acabat, segurament per la manca de diners.²

Quan s'iniciava una església parroquial, l'arquebisbe havia d'estar al dia de les obres que es feien a la seva arxidiòcesi però tot allò que suposés una limitació de temps i un increment de diners i una deliberació que fes endarrerir les obres esdevindria una trava. Per tant, era normal que les autoritats sabessin que es feien noves fàbriques quan aquestes ja estaven molt avançades o quan manifestaven dificultats d'algun tipus o altre. Per exemple, gràcies a una sol·licitud per demanar diners per aplicar el vintè, sabem que el Catllar ja feia temps que havia començat a aixecar la seva seu religiosa. Els plànols eren de l'arquitecte tarragoní Joan Antoni Rovira i que per la manca de diners s'havia aturat l'obra. El Consell de Castella esbrinava, gràcies a la imposició d'aquestes talles, que el Catllar feia temps que obrava el nou edifici. Fou llavors quan haurien volgut validar el tribut que s'exigia, tal com el Consell de Castella i l'Acadèmia pregonaven, amb l'obtenció el vistiplau arquitectònic del centre madrileny. Així els plànols del Catllar acabaren per revisar-se a Madrid i fou aquesta entitat que va demanar d'una supervisió per un acadèmic aprovat per aquesta escola. Per corregir les seves traces i a causa de la proximitat geogràfica l'entitat hi envià un dels seus membres, Josep Prat, que ja s'havia fet un nom a l'arquitectura que s'executava a l'arxidiòcesi tarragonina.

D'aquell primer constructor Josep Carafí se'n saben algunes notícies laborals encara que obrin el camp dels dubtes i aquesta mancança anima que es dugui a terme una investigació exhaustiva de la seva obra. Estava casat amb l'altafullenca Francesca Torrelles, i entre els anys 1765 i 1770 podia haver viscut a Tarragona on va tenir una filla i dos fills. El 1772 va fer una visura d'una casa del port que serviria com a fàbrica de municions amb el mestre de cases Lluís Guinovart. També se'l va cridar perquè participés en el desenvolupament de les obres de la Mina de l'Arquebisbe i, possiblement, en la conducció de les aigües a Igualada des del torrent d'en Carrió (Montbui). El 1801 va treballar als molins fariners de Tarragona.³ El 1803 apareix als llibres de comptes de les obres del Port de Tarragona encara que no s'especifiquen les seves tasques.⁴ Cal aclarir que no necessàriament el constructor i la persona que dibuixaria una obra havien de ser el mateix. Segurament, Carafí va acudir a la subhasta de la contracta que es va fer per lliurar l'empresa de la construcció de l'obra de la fàbrica. El dibuix

¹ Raquel Medina va divulgar el contracte de la fàbrica del Catllar lliurat al mestre Carafí (MEDINA, 1987, p. 43-51).

² L'església disposa d'una monografia bàsica de mossèn M. M. Fuentes en la qual es presenta la història del poble i fa referència a la seva església (FUENTES, 1999).

³ SERRA, 2005, p. 261.

⁴ SERRA, 2005, p. 261.

dels plànols es deixava a mestres més coneguts o de confiança o, fins i tot, algunes aquelles plantes ja s'havien presentat en altres concursos i no havien tingut massa fortuna, per tant, podien anar d'un lloc a l'altre.

El 1776 Carafí contractava les obres del Catllar. Sabem que el 30 d'agost de 1778 Magí Tomàs de Santa Coloma de Queralt, d'uns cinquanta-quatre anys, féu una declaració, amb el mestre de cases Josep Batlle d'Altafulla, del que costaria la nova església del Catllar, en total 23.991 lliures. Poc després es valoraven totes les parts aixecades amb 2.000 lliures. Com que segurament el punt més feble era l'econòmic, calia treballar en l'entrada de nous ingressos, així la comtessa de Santa Coloma aportaria part dels delmes i els veïns van imposar-se un vintè dels seus fruits.

En aquells moments el poble disposava d'una església quasi totalment ensorrada. De fet, calia fer caure l'edifici antic per construir sobre d'ell el nou. El 9 de maig de 1783 Josep Miralles i el mestre de cases Josep Miquel fan una medicació i càlcul del cost de la fàbrica de la nova església del Catllar. El mestre de cases Josep Miralles era un expert en l'estudi dels costos de les obres de preparació i estudi previ del que era imprescindible per la construcció d'un edifici. Llavors ja s'havien gastat en aquella nova construcció 4.662 lliures.

Economia i logística eren els enemics del correcte avançament de l'obra. Així el col·lector dels drets de l'obra, Francisco Rabassa, va demanar a un regidor de l'ajuntament, Miquel Montserrat, una assignació pecuniària per fer aquella feina. El segon s'hi va oposar perquè fins al moment s'havia fet de franc, i hi havia un altre contribuent, Magí Vives, que ho hauria fet sense cobrar res i, a més donaria una quantitat per l'edifici. La qüestió va arribar en aquest punt por: «haber-se opuesto con estos motivos el Baile instigando al Regidor Decano le trataron con injuriosas palabras y no dudó en ponerle la mano al cuello rasgándole el de la camisa, y quererle conducir a la cárcel, de que ofrece información y siendo estos excesos del Baile digno de castigo». El Consell de Castella va manar que Magí Vives, l'home ric del poble, continués fent, sense cobrar, la tasca del seu antecessor F. Rabassa i el batlle hauria de pagar 10 lliures de multa més les despeses del recurs que es va iniciar. Com demostren els documents, engegar la tasca econòmica de la fàbrica podia arribar a ser una feina arriscada.

Els comtes de Santa Coloma de Queralt van donar suport a la nova construcció des d'un principi, ja que van col·laborar en tres pessetes diàries tot el temps que va durar l'obra. Per aquest motiu, entre altres, hi ha el seu escut d'armes a la façana de l'església de Sant Joan Baptista del Catllar.⁵

3. INFLUÈNCIES FORANES I TREBALL LOCAL

El paper de Carafí a Sant Joan Baptista del Catllar és, fins que no trobem més documents que avalin les nostres hipòtesis, contradictori. Aquest mestre d'obres l'any 1765 vivia a Sarrià.⁶ L'any 1783 encara venia de Barcelona a dirigir la fàbrica. Com que vivia a la ciutat comtal,

⁵ FUENTES, M. M.; 1999, p. 450 (apèndix).

⁶ MEDINA, R.; 1987, p. 44.

degué estar atent a la construcció de les esglésies que es bastien en aquells moments a Barcelona i que hi devia participar. Una d'elles, i força important, és la de la Mercè (1756-1775), executada per Josep Mas Dordal, la qual guarda una poderosa semblança amb l'església del Catllar, tant en la planta com en la resolució de la façana.

La procedència del mestre i una anàlisi comparativa de les dues esglésies només fan que plantejar interrogants. Un d'ells és el que lligaria el nom de Carafí al dibuix inicial de la planta que es va començar i es va haver d'aturar. Un altre suggeriment que no és desorbitat però que reclama de noves aportacions documentals és el d'unir el treball d'aquest home amb el de Josep Mas. Carafí i Mas es podien haver conegut i, fins i tot, haver treballat junts en l'obra de l'església de la Mercè de Barcelona. Però tot són suposicions sense documents que les verifiquin. Josep Mas va ser un dels grans arquitectes barcelonins del segle XVIII que no ho va ser de mèrit a Madrid, però com diu M. Arranz, tampoc no li feia massa falta, ni tampoc s'ho va proposar.⁷

El mestre Joan Antoni Rovira va dibuixar el frontis de l'edifici i l'interior, i els mestres Josep Miralles i Josep Miquel elaboraren diversos informes sobre el temple. L'església vella gairebé estava enderrocada totalment el 1783. Es conserven, però, uns plànols signats per J. A. Rovira que poc disten de l'aparença actual de l'edifici, més si tenim en compte que als plànols Rovira indica que l'església ja s'està construint. Els plànols presenten un edifici d'estètica força clàssica excepte en la manera d'unir la façana principal que sobresurt de les naus laterals i s'enllaça a ella per dues parets còncaves, com a l'església de la Mercè de Barcelona. El campanar actual manté algunes variacions sobre el plànol original, com la línia d'arrencada del mateix, just en el punt en què es transforma en un espai de quatre costats en un cos tallat per vuit costats. El primer cos és molt més esvelt que el segon i segueix el dibuix del plànol de Rovira. A l'hora de crear la separació entre un pis i altre es va dibuixar una franja que sobresurt considerablement del conjunt, i per damunt l'espai delimitat pels finestrals té balustres; als plànols els balustres no existien i eren senzills gerros. Marcant els angles de les baranes, i a la part superior, una espècie de gerros a tocar de la paret que justifiquen els panys de mur cecs als de les obertures. Els panys de mur cecs allotgen una decoració a base de cercles en forma de baix relleu. Per damunt i tancant aquest cos, unes franges horitzontals (més visibles al cos inferior del campanar) anuncien l'arribada de l'arrencada de la cúpula, que es trenca amb el dibuix de quatre òculs que li confereixen un aspecte abarrocat (els òculs ja existien al plànol, però més simples).

A l'interior certes parts de les esglésies, com els angles que naixien del creuament dels braços de la nau central i els trams perpendiculars a ella, mostraven dificultats resolutives. Aquests espais cantoners es resolien amb la inclusió de pilastres i contrapilastres adjacents que es donaven consistència mútua. Els seus capitells havien de contornejar-se seguint l'ordre i l'angle aixamfranat del que naixien. Ja hem assenyalat els problemes que generaven, com

⁷ ARRANZ, 1991, p. 299.

succéi a la capella dels terciaris de Valls. Un altre cas semblant ocorre al Catllar, on un d'aquests angles laterals incorpora dues pilastres resoltes d'una manera particular. Hi ha una pilastra que engloba les dues parets oposades amb el cos central còncau i, per tant, arrodonit. Teòricament, un dels angles de la pilastra es reforça amb una contrapilastra i l'altre no. La solució executada, tot i que demostra un problema de fàbrica, no és pas acadèmica, vol recórrer a una solució de factura barroca. Suavitzar l'angle amb una aparença còncaua n'és la mostra.

A Madrid es van analitzar minuciosament els plànols amb lupa, eliminant qualsevol rastre que pogués mantenir trets barrocs. La qüestió és que la Junta Particular del 2 de gener de 1785 subratlla que prefereix els plànols de Josep Prat als de Joan Rovira, indicant-li unes quantes advertències a seguir. Dos anys abans els membres de la Junta ja havien vist uns dibuixos (fets per Rovira) que es remetien per a la nova parroquial i que l'Acadèmia va desestimar:⁸

sobre los que expresaron los señores profesores faltar demostración de cortes o alzado de la forma interior y exterior de este edificio, conociéndose aun por solo lo que se veía, estar ideado de mal gusto.

Els arranjaments que els madrilenyans van suggerir a Prat manifestaven la intenció de continuar una obra que ja es trobava començada:⁹

Primeramente que se supriman los bóveda, corriendo el cornisamento todo lineal, emplafonado el arquitebe, y requadrando debajo de él dichas contrapilastras. En segundo lugar que el sócalo de la bóveda se un pie derecho sin moldura unido a las pilastras. En tercer lugar, que se hagan más anchas las ventanas de los lunetos y las del crucero más grandes y de figura circular como la de la fachada. En cuarto lugar, que la media naranja se forme en semiesfera sobre el anillo, y que en las diagonales sobre las pechina se hagan las ventanas circulares. En quinto lugar, que las armaduras se dispongan de modo que los pares no empujen las paredes. Y últimamente que la obra se execute por administración con buenos materiales y a satisfacción del arquitecto, con cuías advertencias juzga la Academia que se podran poner en obra los planos hechos por Prat.

Però quan van arribar els darrers suggeriments al Catllar, l'arquitecte ja es trobava fora de Catalunya.

Una de les inauguracions més emotives d'esglésies dels nostres pobles i ciutats seria la celebrada el 31 d'agost de 1790 —va durar tot el dia— per la parroquial de Sant Joan Baptista del Catllar.¹⁰

4. CONCLUSIONS

Caldria, sens dubte, iniciar un recorregut documental que porti a resoldre els dubtes que encara ofereix l'edifici tant a nivell estètic com esbrinar quins foren els mestres que hi van

⁸ AASF. 3/123, 2 gener 1785, fols. 297v-298r.

⁹ AASF. 3/123, 2 gener 1785, fols. 297v-298r.

¹⁰ FUENTES, M. M., 199, p. 449-450.

participar i què hi van aportar; la seva façana l'agermana amb els altres edificis religiosos catalans.

De l'església tot en resulta molt interessant: d'entrada hom dubta del paper d'un mestre que podia procedir de Barcelona i que coneixia les principals fàbriques que s'aixecaven a Barcelona i rodalies. El fet que vingués a treballar a les terres tarragonines era un fet totalment habitual, gens casual o esporàdic. Una de les característiques poc estudiades dels mestres de cases de finals del segle XVIII és la seva gran mobilitat en la cerca de noves oportunitats laborals.

Els problemes burocràtics ocorreguts amb l'avançament de les obres formaven part de la construcció de moltes fàbriques, era estranyíssim que cada fàbrica no tingués un conflicte rere altre. Que s'obviessin les normes procedents d'altres punts era previsible i normal. Això consolidava l'arrelament del món estètic barroc.

Els documents supervisats pels experts madrilenys i per l'acadèmic Josep Prat no criticaven la façana, sinó alguns detalls de l'alçat, presumiblement dibuixats amb gust barroc no pas amb aires més classicistes.

5. BIBLIOGRAFIA

- ARRANZ HERRERO, Manuel (1991). *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.
- ESCATLLAR TORRENT, Francesc; MUNTANYA MARTÍ, M. Teresa (2007). *Tarragona: una passejada pel terme, una retrobada amb la gent: Onomàstica tarragonina amb anotacions multidisciplinars*. Tarragona: Arola Editors.
- FUENTES GASÓ, Manuel Maria (1999). *El castell, vila i terme del Catllar (s. XII-XVIII)*. Vols. I-II. Ajuntament del Catllar.
- MEDINA DE VARGAS, Raquel (1987). «Josep Carafí, arquitecte de l'església setcentista del Catllar». *Quaderns d'Història Tarraconense, IERBIV*. Tarragona. Diputació de Tarragona.
- SERRA MASDEU, Anna Isabel (2005). *Academia i Tradició: Josep Prat i l'arquitectura de la segona meitat del segle XVIII a la Diòcesi de Tarragona*. Bellaterra. UAB.